

Структура и принципи на функциониране на механизма на езиковия знак в светлината на синергетичната парадигма

Виолетка Атанасова Костова

Visual Information in Constructional Development-processing: In the paper it is presented a hypothesis of the structure and principles of organization of the mechanism of understanding a language symbol.

Key words: *principles in synergetics, language symbol, sinn, mechanism of understanding*

ВЪВЕДЕНИЕ

Структурата и принципите на функциониране на механизма на езиковия знак са във фокуса на внимание на съвременните психолози, психолингвисти, психосемиотици и социолози, тъй като разбирането на езиковия знак има отношение към теорията и практиката на социалните науки и практики: психология, психолингвистика, клинична психология, социология, маркетинг, реклама, връзки с обществеността, възпитание, образование и пр.

Предмет на изследването в представената публикация е *организацията* на механизма на разбиране на езиковия знак.

Целта на изследването е да се представят психологичните основания за създаването на структурно-функционално-генетичен модел на механизма на разбиране на езиковия знак в рамките на синергетичната парадигма [1,2].

1. Субект-обектното пространство – структура и принцип на функциониране от гледна точка на синергетичната парадигма

Човекът като субект на дейността не само променя света около себе, той преживява случващото се около него и това променя неговото отношение към заобикалящата го реалност. Оценъчното отношение на индивида към проявения, предметен свят формира сферата на неговите емоции и чувства [5,7]. Емоцията е психична същност – механизъм за обективизиране на връзката между нуждата¹ у носителя на психика и предмета на потребността, който е в състояние да я удовлетвори. Тя е свойство на психичното, което (при определени условия) може да се превърне във фактор за възникване на локални съствания в полето на преживяванията у човека. Казано с други думи, *нуждата* и *емоцията* са тези първични свойства на живото, които притежават силата да формират и поддържат в жизненото поле на субекта сложни дисипативни структури от кондензиран опит (относително устойчиви структури, в които се съхраняват в кодиран вид специфичните характеристики на взаимодействието на субекта с обкръжаващата го среда) [3].

1.1. Организация на психичното

Съществуват две основни форми на регулиране на активността у живото – *дразнимост* (способността на живото да отговаря на въздействията със строго определени реакции, отработени в неговата еволюцията) и *психическо отражение* (способността на живото да отговаря на стимулите в зависимост от особеностите на актуалната ситуация и преживяния в миналото опит). Основната функционална единица на психическото отражение е цялостта “Субект – психически образ - обект” [3]. Елементарните образуващи на психическия образ - *чувствена* (сензорна)

¹ Нужда - първично свойство (качество) на живото, което само по себе си не провокира дейност, но е предпоставка за проява на целенасочена активност;

тъкан, значение и личностен смисъл [5] – могат да се дефинират в рамките на синергетичната парадигма както следва:

Сензорна тъкан - свойство на живото да формира чувствените аспекти на психическите образи на предметите от реалността - актуално отразявани, възприемани, извлечени от паметовите му структури или въображаеми;

Значение - относително устойчиви форми за съхраняване, предаване и използване на преживяния и осмислен от човека и човешката общност жизнен опит в кондензиран вид под формата на умения, норми на поведение и представи;

Личностен смисъл - специфично психично състояние, което отразява значимостта на възприемания предмет или ситуация за жизнената дейност на субекта. Личностният смисъл няма над-индивидуално, не-психично съществуване. Той има отношение само към вътрешната реалност и се явява най-важният (системообразуващ) фактор в жизнената дейност на човека.

Разширяването на системата от дейности у човека и необходимостта за организиране, регулиране и управление на тези дейности способства за възникването на централна психична инстанция (образ на света) [5]. Образът на света е качествено нов продукт на историчното развитие на живото, неразривно свързан с естествения език, речта и мисленето, т.е със способността на човека да осъзнава и изучава проявления предметен свят посредством система от значения, обективирани в знаци. По-нататък под образ на света ние ще разбираме сложна самоорганизираща се система от различни по природа и предназначение психични същности (или относително устойчива психична цялост), която притежава свойството да се самоусъвършенства, ползвайки предшестваш опит.

1.2. Внимание и възприятие – невропсихологични механизми на познавателната дейност

Способността на психичното да се съсредоточава (внимавя) означава, че то разполага *a priori* с механизъм за поддържане на субект-обектното пространство в състояние на постоянна "дозирана нестабилност" [6]. Възможността за целенасочено възбуждане и/или потискане на отделни фрагменти от образа на света, в процеса на осъществяване на жизнената (трудова, познавателна и духовна) дейност, е едно от най-забележителните постижения в еволюцията на живото. Фокусирането на вниманието върху един единствен предмет (и превръщането на всичко останало във фон) е сложно организиран *двустранен процес*, който се опосредства от емоционалното преживяване. Този факт, интерпретиран в светлината на синергетичната парадигма, дава основание психичното да се разглежда като самоорганизираща се система – отворена, нелинейна, динамична система с дисипация [3].

Възприятието е второто забележително свойство на притежателя на психика. То е сложноорганизирана цялостност - единство на субективен образ и процес на циклично изследване (познание с повторение) на предмет от проявената (вещевооформена) реалност – Схема 1. Възприятието, в рамките на синергетичната парадигма, може да се интерпретира като поток от процеси на осъзнаване, в който от един и същ фрагмент на обективната действителност се извлича все повече и повече информация за същността (природата и формата) на възникналото отношение субект–обект. Следователно, ако приемем, че човекът е отворена, самоорганизираща се система, то възприятието може да се дефинира като системно свойство, което възниква на определен етап от развитието на психичното, като неговата основна функция е да осъществява връзка между минало и настояще - да интегрира новопостъпващата информация със съхранената в паметовите структури на възприемащия.

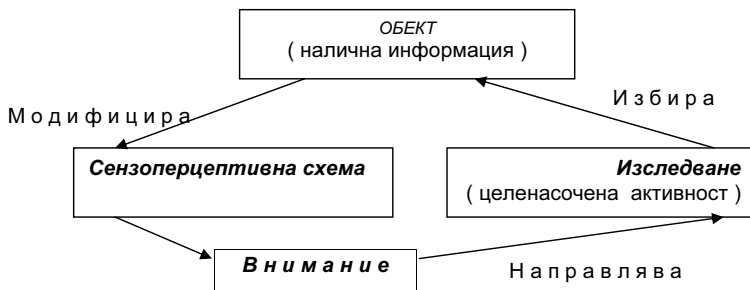

Схема 1. Възприятието – цикличен процес на познание

Но възприятието е не само индивидуална - то е и обществена форма на познавателна дейност, то е исторично по своята същност. Всеки акт на възприятие е смислово включване на възприемания предмет в определена система от представи, значения, система от знаци, които сами по себе си са продукт на обществено-историческото развитие на човека. А това означава, че всеки един от нас възприема предметите от обективната реалност в два плана: *първо*, като пречупени през призмата на един колективно изграден образ на света, съдържащ в кодиран вид (под формата на паметови структури) специфичните особености на преживяния и осмислен от човешката общност опит, и, *второ*, като пречупени през уникалния образ на света у възприемания. Формираният и поддържан от всяка отделна общност колективен (споделян) образ на света може да се интерпретира като системно свойство на общността, функцията на което е да осигурява нейното оцеляване, ограничавайки жизнената дейност на всеки отделен член в определени от историческия етап на развитие на човечеството рамки [7,8,9].

2. Естественият език – механизъм за проявяване съдържанието на образа на света у човека

Естественият език е продукт на сложното взаимодействие между социално-практическата дейност и историчното развитие на човека. Първата, основна функция на всеки език е да опосредства общуването и комуникацията на човека, а втората – да утвърждава обективното съществуване на заобикалящата го среда. Знакът² (и, в частност, езиковият знак) изпълнява ролята на "мост", през които външният, обективно съществуващ свят прониква в *образа на света* у човека. Всеки знак, попаднал във фокуса на внимание на възприемания субект се превръща в източник на поток от *съзнателни актове*, основната функция на които е да целенасочват и регулират жизнената му дейност, да осигуряват нейната разумност и ефективност и, в крайна сметка, нейната успешност.

Съзнателният акт е основната структурна (и функционална) единица в процеса на осъзнаване³. Под съзнателен акт ние ще разбираме относително устойчиво психично образуване (цялостност), актуализиран момент от образа на света, свързан с определено усещане, възприятие, представа – Схема 2. Прекъснатата линия между „Аз” и „обект” означава, че връзката между тях е винаги опосредствана от психическия образ на възприемания знак.

² Знак - всеки сетивно възприеман обект, който представя друг обект и носи информация на възприемания за този друг обект; всеки знак (в това число и езиковия) е психично образуване с две лица: означаващо (външно) и означаемо (вътрешно, значение);

³ Осъзнаване - процесът на обективизиране на съществуващите дълбинни (скрити) връзки между личностния смисъл и предмета на потребността, привлякъл вниманието на субекта;

Резултатите от изследването на структурата и принципите на функциониране на механизма на разбиране на езиковия знак в светлината на синергетичната парадигма позволява системата от значения да се разглежда като *дълбинна матрица*, организираща жизненото пространство (индивидуално и колективно) на носителя на психика [3]. Казано по-точно, системата от значения е сложно организирана психична същност, която подрежда пространството на преживяванията на човека и човешката общност. Нейната основна функция е да организира взаимодействието на човека с външния за него свят.

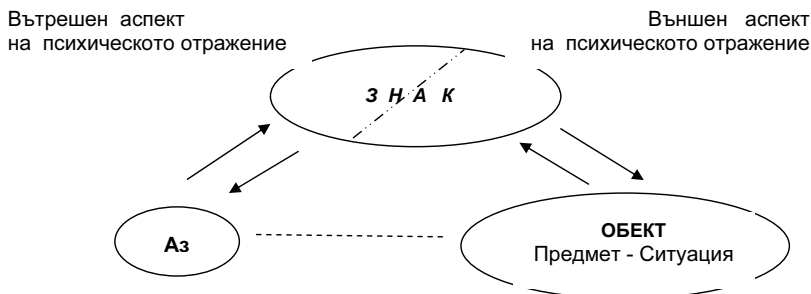

Схема 2. Структура на съзнателния акт

Казаното дотук ни дава основание да заключим:

- Психичното развитие на живото е обусловено от общите закономерности на биологичното му развитие в условията на относително предопределени взаимоотношения с обкръжаващата го среда;

- Психичното развитие на човека се обуславя от общите закономерности на обществено-историческото развитие, като значението на биологичните природни закономерности не се отхвърлят – те се съхраняват, но в преобразуван вид;

- Субективният свят е винаги ситуиран в *интерсубективно пространство* и следователно всеки индивидуален мисловен процес може да се разгърне само върху вече съществуващ културен фон и може да има смисъл само в породилото го културно пространство;

- Системообразуваният фактор у човека е *образът на света* - съдържанието на образа на света у човека се формира от система значения (относително устойчиви локални съгъствания в полето на преживяния и осмислен от човека и човешката общност жизнен опит);

- *Естественият език* е самоорганизираща се система от езикови знаци - частично обективирани елементи на дълбинната система от значения динамизираща колективното пространство на човешките преживявания;

- *Речта* (естественият език в действие) е системно свойство - психически механизъм за организиране на субект-обектното пространство на всеки отделен член на общността и на човешката общност;

- *Езиковият знак* е локално съгъстване на полето от преживяния и осмислен от човека жизнен опит, притежаващо две взаимно допълващи се страни: *външна* (знаконосител - сетивно възприемана, конвенционална) - пасивен аспект; *вътрешна* (значение - емоционално-мотивационна) - активен аспект;

- *Разбирането* е: 1)Процес - рационална дейност, осигуряваща ефективната ориентация на човека в обкръжаващата го среда; 2)Краен резултат – обективизираното знание за формата на наблюдаваната връзка между “Субект – Обект”;

■ *Разбирането на езиков знак* е творчески ефект от взаимодействието между познавателните процеси, съпътстващото ги внимание и спецификата на конкретната ситуация, спонтанно възникващ във вътрешността на условно-дискретен фрагмент на образа на света, дефиниран от възприемания знак [4].

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Князева Е. Н., С. П. Курдюмов. Антропный принцип в синергетике <http://spkurdyumov.narod.ru/Antr.htm/>
- [2] Князева Е. Н. Синергетически конструируемый мир <http://spkurdyumov.narod.ru/KnyazevaElena.htm/>
- [3] Костова В. А. Значението като спектър от локални сгъстявания в полето на човешките преживявания. *Научни трудове на Русенския университет*. Т. 45, Сер. 6.2 «Езикознание и литературознание», 2008, стр
- [4] Костова В. А. Психоневрофизиологически модел и симулиране на динамиката на разбирането на знака, РУ, 2007 – 174 с. (ISSN 978-954-712-377-9)
- [5] Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность - В: Избранные произведения, 1983 – 262 с.
- [6] Попов Г. Хаос и ред или принципът на дозираната нестабилност, 2007– 231с.
- [7] Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии, 2000 <http://www.psylib.ukrweb.net/books/rubin01/index.html/>
- [8] Степин В.С. Универсальный эволюционизм – основа современной картины мира <http://kosilova.textdriven.com/narod/studia4/meluhin/11stepin.htm/>
- [9] Уилбър К. Кратка история на всичко, С., 2000 - 358 с.

За контакти: Виолетка Атанасова Костова, катедра “Числени методи и статистика”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, ул. Студентска 8, Русе 7017, E-mail: vkostova@ru.acad.bg

Докладът е рецензиран.